

natuur inschakelen

een nieuwe esthetiek voor het stedelijk groen?

Crince le Roy pleit in zijn boek 'Natuur inschakelen, natuur uitschakelen' voor ingrijpende wijzigingen in ons denken over ruimte en bodem. Dr. D. de Jonge is het in grote lijnen met hem eens. Hij constateert,

dat het veranderen van ons waarde-oordeel zal leiden tot andere ethische normen voor park en tuin. Een samenvatting van al wat leeft en groeit aan ideeën op het gebied van alternatief tuinieren.

Bij de sociologische verklaring van verschijnselen in de maatschappij wordt meestal grote betekenis, gehecht aan waarden, dat wil zeggen centrale maatstaven die ons keuzegedrag bepalen. Bekende waarden zijn gezondheid, veiligheid, vrijheid en schoonheid. Dit zijn echter zulke algemene begrippen dat zij op zichzelf nog weinig zeggen indien men niet weet hoe zij in de praktijk geconcretiseerd worden.

Wat onze hedendaagse Westerse maatschappij betreft, zijn er wel deskundigen, die dienaangaande uitspraken hebben gedaan. Eèn van hen is Zahn¹⁾, die stelt: 'Onze Westerse maatschappij wordt beheerst door een ongekende expansiedrang. Men miskent het ware karakter van deze dynamiek, als men er slechts een blinde jacht naar materieel bezit en comfort in ziet. Het gaat om veel meer. Het gaat om het eerzuchtig deel willen hebben aan de veroveringen van de tijd. Dit komt tot uiting in een grote verscheidenheid van verlangens: in het streven naar bezit van de goederen die representatief zijn voor de vooruitgang, zoals auto's en televisietoestellen; in het streven naar woongelegenheden die in overeenstemming is met een hoger sociaal milieu; in het moderne toerisme, in de drang naar een hogere schoolopleiding en ontwikkeling, en in de afkeer van

bepaalde beroepen en werkzaamheden, die niet meer in overeenstemming zijn met het niveau van de sociale aspiraties'. Volgens deze visie bestaat het goede leven door beheersing van de materiële wereld, die onder meer leidt tot de produktie en het gebruik van steeds meer mechanische apparaten om zich te verplaatsen en te vermaken. Het wordt de laatste jaren duidelijk, dat deze ontwikkeling een aantal ongewenste neveneffecten heeft, die ons steeds meer zorg zijn gaan baren. De 'ongekende expansiedrang' leidt tot een voortdurende toeneming van het energiegebruik en tot de belasting van het milieu met afvalstoffen, lawaai, wegen en ver-

voermiddelen. Onze afkeer van 'bepaalde beroepen en werkzaamheden' maakt dat steeds grotere aantallen gastarbeiders moeten worden aangetrokken om bedrijven op gang te houden. Het massatoerisme waarbij landen en streken tot een soort handelswaar worden gemaakt, die aan het publiek verkocht moet worden, dreigt de landschappen te gronde te richten waardoor het wordt aangetrokken en teneert daardoor tot zelfvernietiging²⁾. De vliegtuigen die de toeristen naar hun vakantiebestemming moeten vervoeren, dragen ertoe bij grote gebieden rond de luchthavens onbewoonbaar te maken.

natuur en tuinaanleg

De gangbare ideologie, die inhoudt dat wij 'de natuur beheersen' heeft ook invloed op onze wijze van tuinaanleg en onderhoud. Een aardig voorbeeld op dit gebied geeft de socioloog Gadourek³⁾ in zijn studie van Sassenheim:

'Another place in which status differences are reflected is the garden in front of the house. It should be large, possibly containing a small pool with water-lilies, or a slight embankment of soil which should be covered by a rich mosaic of flowers at the time when the bulb-flowers are in bloom. The lawn should be trimmed and mown regularly and it should be covered with flowers selected in such a careful way that they might be in bloom for the greater part of the year'.

Gadourek wijst er terecht op, dat men in Sassenheim bijzondere

schoonheidsbepalende factor

Een wat ironische schildering van de levensstijl der hogere sociale klassen geeft Veblen in zijn 'Theory of the Leisure Class'⁴⁾. Centraal staat in zijn beschouwingen het begrip 'conspicuous waste' (opzichtige verspilling). Volgens deze zienswijze heeft zich een consumptiecode ontwikkeld, waarbij de gebruiker wordt beoordeeld op grond van duurte en verspilling van goederen, alsmede van de tijd en inspanning die daarbij aangewend worden. De waardering van de schoonheid der gebruiksgoederen zou binnen dit kader in hoge mate afhankelijk zijn van de prijs die ervoor betaald is. Kort gezegd:

'Duur is mooi'.

Op het gebied van de tuinaanleg noemt Veblen het gazon als voorbeeld. Hij erkent dat een ga-

chique omdat zij duur is. Tot zover Veblen. Het ziet ernaar uit dat een groot deel van wat hij zegt ook nog heden ten dage opgaat.

Met een privé-tuin kan men het gewenste resultaat, dat overeenkomt met de beschrijving die Gadourek ervan geeft, op verschillende manieren bereiken. Men kan betalen voor tuinaanleg en -onderhoud door een vakman, of men kan zelf het nodige werk verrichten. In beide gevallen zal men lof oogsten omdat men zo'n mooie goed verzorgde tuin heeft. In onze prestatie- en consumptiemaatschappij kan men zowel door te werken als door luxe-bestedingen te doen lof verwerven. Minder gunstig zal iemand beoordeeld worden wiens gazon ongemaaid is en wiens tuin vol staat met onkruid. Zo iemand zal licht voor lui en slordig worden aangezien. Hij handelt in strijd met de norm dat wij, zeker in onze eigen tuin, de natuur moeten temmen en onder de knie houden.

eisen stelt aan de tuinen, aangezien in deze streek een groot deel van de bevolking van de bloemeteelt leeft. Niettemin tegenwoordigt het beeld dat hij oproept toch wel een ideaal dat voor vele tuinliefhebbers in binnen- en buitenland maatgevend zal zijn: een keurig verzorgde tuin met netjes verzorgde gazons en een mozaiek van bloemen gedurende een zo groot mogelijk deel van het jaar. Het nastreven van dit ideaal vereist relatief veel aanleg- en onderhoudswerk. In de laatste jaren zullen daarbij velen in de verleiding komen hun arbeid te verlichten door het gebruik van chemische middelen om onkruiden en ongewenste insecten te bestrijden.

zon als zodanig een 'element of sensuous beauty' heeft. Volgens hem zou dit bij bepaalde volkeren met een herdersverleden versterkt worden door historische associaties met weidegronden. Wil men evenwel een gazon als statussymbool gebruiken, dan moet men er geen gewone koeien op laten lopen. Want die zijn vulgair omdat ze zo nuttig zijn. Men moet er exotische runderen, antilopen of herten laten weiden! Ook een gazon in een stadspark is te beschouwen als een imitatie van een veeweide. Maar men laat er meestal geen vee op grazen; het gras wordt gemaaid door geoefende werklieden onder deskundig toezicht. Ook deze wijze van onderhoud is

zintuiglijk aangenaam en schoon

In zijn studie over de beleving van de Rotterdamse binnenstad maakt Wentholt⁵⁾ een onderscheid tussen zintuiglijke aangenaamheid en schoonheid. De voorwaarden voor zintuiglijke aangenaamheid zouden berusten op de zie-eigenschappen van het menselijk oog, dat behoefte heeft aan dieptewerking, contrasten, variatie en speelsheid. Anderzijds zou wat men 'mooi' of 'lelijk' vindt in hoge mate cultureel bepaald zijn, waarbij historische processen, de ontwikkeling van stijlen bv., een rol spelen.

Verschillende feiten ondersteunen deze visie. Zo vonden de meeste ontwikkelde West-Europeanen tot ongeveer het midden van de 18e eeuw bergen lelijk. Maar sinds de tijd van de Romantiek, toen dichters en schilders de wilde natuur zijn gaan verheerlijken, vinden de meeste mensen berglandschappen mooi. Deze omwenteling komt ook tot uiting in de tuin- en landschapskunst. In de aan de Romantiek voorafgaande periode van het Rationalisme legde men tuinen en parken aan, waarin de rechte hoek en de strakke lijn overheersten. Maar het romantische na-

tuurgevoel leidde tot de aanleg van landschappelijke parken, waarbij de ontwerpers uitgingen van de gedachte dat zij de natuur moesten nabootsen, die een afkeer heeft van de rechte lijn. Gezien deze veranderlijkheid van het esthetisch waarde-oordeel, is het niet uitgesloten dat bij verdere culturele veranderingen ook de opvattingen over de wijze waarop een tuin eruit behoort te zien, in de toekomst andere zouden kunnen zijn dan de hierboven geschetste.

le roy

In het kader van de hier aangegevoelde stand van zaken verdient het onlangs verschenen boek van Louis G. Le Roy: 'Natuur uitschakelen, natuur inschakelen', de aandacht⁶). Algemene kritiek op de dominante cultuur gaat hier samen met een beschrijving van de consequenties van deze heersende denk- en handelwijze voor de manier waarop het stedelijke groen en de tuin behandeld worden:

'Dit boek is bedoeld als een soort knuppel in het betonnen hoenderhok van onze maatschappij. Wij denken met de techniek alles te kunnen beheersen, de wetenschap wil alles leiden, maar wij ontnemen de natuur alle kans en beperken haar tot een bijna statische toestand. De steden dreigen hun omgeving op te slokken en in het gunstigste geval wordt dit gedevalueerd tot een voorgevormd recreatieterein. Ondoordacht ingrijpen in ecologische processen door bebouwing, ruilverkaveling, spuiten, kunstmest, etc. verstoort het evenwicht⁷). 'Als alle problemen die ontstaan, bijna steeds terug te voeren zijn tot vraagstukken betreffende het energieverbruik en het verbruik van grondstoffen, zou dan een herstructurering van onze maatschappij op basis van dat, wat we nu nog écht bezitten, niet van eminent belang zijn?'⁸).

Le Roy wil bij deze herstructurering beginnen met de tuin, omdat dit een stuk milieu is dat nog volkomen door de mens kan worden gevormd. Maar het is niet zijn bedoeling om alleen maar voor tuinlieden te schrijven. Voorbeelden uit de wereld van huis, tuin en landschap worden alleen gehanteerd om te voorkomen, dat het verhaal uitsluitend theoretisch zou worden.

maatschappijkritiek

Onze maatschappij kenmerkt zich door blijvende vestigingen van grote bevolkingsconcentraties, die niet meer hun eigen voedsel kunnen produceren. Zij zijn dus aangewezen op een enorme energie-inbreng (olie, kolen, gas) en aanvoer van voedsel van buiten af. In deze stedelijke agglomeraties ontstaat een levenswijze, waarbij de mens zich nauwelijks meer bewust kan zijn van de relatie met de natuur, die altijd nodig blijft als bron van voeding. De voedselimport waarvan de grote bevolkingsconcentraties afhankelijk zijn, leidt volgens Le Roy tot een degradatie van op grote afstanden gelegen produktieterrinen. Het voedseltransport over grote afstand betekent, dat reeds voor de voorziening in deze primaire levensbehoefte een groot energieverbruik nodig is. Daarbij bevinden de grote woonagglomeraties zich in een voortdurend bedreigde situatie, eensdeels door de noodzaak tot continuering van de gekozen cultuurvorm, anderzijds door hun grote afhankelijkheid van energie-inbreng van elders. De technocratische ontwikkeling die dit alles mogelijk heeft gemaakt is monocultureel georiënteerd. Dit leidt ertoe dat de mens uit het (primaire) produktiesysteem wordt gestoten; hij verliest het contact met het natuurlijke gegeven. Zijn natuurlijke (lichamelijke) energie-inbreng wordt steeds vervangen door gemechaniseerde processen. In dit verband noemt Le Roy een autorijdende bevolking een leger van 'gemotoriseerde invaliden'.

ruimtelijke vormgeving in technocratische cultuur

Wat betreft de vormgeving van de ruimtelijke omgeving manifesteert de technocratische cultuur zich in de eentonigheid van de moderne stedenbouw, die nog versterkt wordt door de zg. groenvoorziening: rechthoekige, gladgeschoren grasmaten met een paar gesnoeide boompjes en enige keurige, afgebakende bloembedden. Dit is een uitvloeisel van een super-economie, die leidt tot voortschrijdende unificatie en het geestelijk onmondig verklaren van de mens. De stijl die hiermee samenhangt

wordt beheerst door eenvoudige geometrische vormen: het platte vlak, de rechte lijn en de zuivere bol. In de tuinaanleg manifesteert deze cultuuropvatting zich in opvattingen over orde en netheid, bloemenweelde en 'green pastures', grondbewerking en medische behandeling. Dit komt erop neer dat wij de natuur statisch opvatten en aan banden leggen, haar trachten aan te passen aan de techniek. Bij de aanleg van tuinen, parken en plantsoenen hanteert men in het algemeen een vastomlijnd plan, waarbij de positie van planten en bomen tevoren wordt vastgelegd. Groeimogelijkheden bestaan daarbij alleen in de lengte en de dikte; open ruimten moeten door voortdurend ingrijpen open worden gehouden. Hierdoor wordt de natuurlijke activiteit (in het bijzonder die van de bacteriën in de bovenste lagen van de bodem) verstoord. Ook dit onderhoud van tuinen, plantsoenen en parken betekent dus energieverlies. Er moet steeds veel arbeid worden verricht om de vorm die het plan oplegt, te fixeren, statisch te houden.

inschakelen van de natuur

Le Roy vindt dat er een mentaliteitsverandering nodig is die moet leiden tot een dynamische benadering van de natuur, waarbij de mens haar veel meer haar gang laat gaan door zijn eigen arbeid te verminderen. Dit betekent dus een beperking van de energie-inbreng. Er moet niet meer geschoffeld, gespit en gewied worden, maar men moet het aan de grond overlaten om zichzelf te bedekken met een planten- en humuslaag. De spade dient alleen gebruikt te worden om te planten. De enige andere gereedschappen die nodig zijn, zijn de zaag waarmee men beplantingsmateriaal kan omzagen, en de snoeischaar dient om bepaalde takken te verwijderen. In deze gedachtengang past een gevarieerde verticale opbouw (veel hoogteverschillen), met sterke wisselingen tussen licht en donker (licht- en schaduweffecten). Water dient zoveel mogelijk ter plaatse te worden vastgehouden en opgevangen in terrasvormige gebieden, met veel randlengte. Het zijn nl. de randgebieden waar de meeste natuurlijke activiteit heerst.

Zeer interessante ideeën heeft Le Roy aangaande de wijze waarop men rond het water in de tuin randzones kan inrichten. Als de terrassen langs het water in contact blijven met het grondwater, zal de vochtigheidsgraad op verschillende plaatsen onderlinge variaties vertonen en zullen ook de vegetaties die zich daar ontwikkelen gekenmerkt zijn door een grote verscheidenheid van samenstellende soorten. Anderzijds kan men ook in zeer kleine tuinen het water op een meer natuurlijke wijze laten functioneren door gebruik te maken van een kleine ingegraven bak van waterdicht materiaal, waarin men via een ondergrondse buis het regenwater brengt dat van het dak komt. Omdat de regentoevoer nooit constant is zal de bak op verschillende tijden volen overlopen, zodat de waterstand eromheen aan schommelingen onderhevig is, en de naaste omgeving van de bak bij hevi-

speenkruid, brandnetels en vlier. Speenkruid wordt door sommige tuiniers als een lastig onkruid beschouwd, terwijl ik over de aversie die de meeste mensen tegen brandnetels hebben nauwelijks iets behoef te zeggen. De vlier werd in de volksmond 'Roos der armen' genoemd, omdat hij op de kleine erfjes van de dagloners vaak de voornaamste plaats innam. Daarbij bleek de krachtige groei van deze struik een doeltreffende wijze om snel de meest rommelige delen van het erf met een verhullende laag groen te bedekken. De vlier was trouwens bijzonder nuttig: van de takken kon men fluitjes maken, de bloesems konden worden gebruikt in het beslag van pannenkoeken, en de zwarte bessen vormden de grondstof voor jam.

bepaalde planten die tot dusver als slordig, lelijk en schadelijk werden beschouwd, zoals de brandnetel, nu goed en nuttig verklaard worden, en dat een struik die als vulgair gold, de vlier, nu een ereplaats krijgt met het oog op zijn sterke vermogen tot groei en tot het trekken van water uit de bodem.

De vraag rijst daarbij ook, welke invloed deze ideeën zullen kunnen hebben op onze esthetische waardering. Met de gedachte dat een vlier mooi is, vooral als hij jong blad, bloesems of bessen draagt, kan ik nog wel meegaan; met het idee om de brandnetel als hij niet in een wild vogelbosje maar in mijn eigen tuintje groeit een aardige plant te vinden, heb ik wat meer moeite.

Naar mijn mening is het zo, dat de cultuurkritiek van Le Roy voor een belangrijk deel juist is, terwijl zijn suggesties voor een andere manier van tuinieren op verschillende punten de weg kunnen wijzen naar interessante nieuwe mogelijkheden. De wijze waarop hij in en bij zijn woonplaats enige terreinen heeft laten inrichten volgens de door hem ontwikkelde ideeën zal er ongetwijfeld toe bijdragen meer belangstelling voor zijn werkwijze te wekken.

Een algehele omwenteling in de opvattingen over wat 'mooi' of 'goed' is in een tuin, in die zin dat men aan een veld met onkruid de voorkeur geeft boven een goed onderhouden gazon, of een vlier boven een rozenstruik verkiest, lijkt mij echter minder waarschijnlijk.

Het zal daarom de moeite waard zijn de verdere ontwikkelingen te volgen en na te gaan, in hoeverre deze nieuwe benadering van het tuinieren aanhangers vindt onder de diverse geleidingen van de bevolking.

Dr. D. de Jonge

ge buien zelfs gedurende korte of lange tijd onder water kan staan. Door deze voortdurende wijzigingen in de waterhuishouding worden verscheidene vormen van vegetatie mogelijk.

In deze gedachtengang past het niet, dat er grasterreinen kaal worden gehouden door ze te maaien of te laten begrazen. In dat geval zou men immers een bepaalde toestand fixeren door middel van energiegebruik. Anderzijds wil Le Roy wel de grond verrijken door aanvoer van puin, stenen en stukken hout, die ook meer reliëf in de oppervlakte brengen. Ook wat de toepassing van plantensoorten betreft heeft hij onconventionele opvattingen; zo propageert hij het gebruik van

umwertung der werte

Ik wil hier nu niet ingaan op de beschouwingen van Le Roy over de voedselhuishouding in de bodem en over de rol die verschillende mineralen daarin spelen. De gecompliceerde chemische processen die daarbij optreden vormen een onderwerp dat ik graag aan meer terzake kundigen overlaat.

Mij ging het er slechts om, te wijzen op de ingrijpende wijziging in ons waardenpatroon, die Le Roy bepleit en die tevens zou leiden tot een ommekeer in de esthetische normen die men met betrekking tot de tuin hanteert. Het komt er immers op neer, dat

¹ E. Zahn, *Leven met de welvaart*, Amsterdam 1962, p. 20

² L. van Egeraat, *Toekomstig toerisme*, *Intermediair* 6 (1970) nr. 23 (12 juni)

³ I. Gadourek, *A Dutch Community*, Groningen 1961, p. 169-170

⁴ T. Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, Mentor ed. New York 1953 (oorspronkelijke editie: 1899)

⁵ R. Wentholt, *De binnenstadsbeleving en Rotterdam*, Rotterdam 1968

⁶ ANKH - Hermes BV, Deventer 1973

⁷ Uit het voorwoord van de uitgever

⁸ Le Roy, op cit., p. 1